

Viktor VIKTORA
Plzeň

K eufonii německých básní Karla Hynka Máchy

Německy psanými básněmi Karla Hynka Máchy se obsáhle zabýval Pavel Eisner. Sledoval jejich inspirativní vzory, charakterizoval jejich němčinu. Zmínil se také o Máchově hudebnosti. Tu v německých verších nenalezl. Zato hudebnost v českých verších působí podle něho nevšedně:

Není to hudebnost, která by záležela jen v eufonické organizaci veršů a vět, je to něco jiného a hlubšího [...] hudební invence a [...] hudební formy jsou nerozlučně vázány na češtinu [...] Proto je Karel Hynek Mácha nepřeložitelný: zklamaně odkládá i nejlepší překlad z Máchy cizinec, který slyšel horovat o Máchově básnické velikosti. Nejen to: ani cizinec znalý češtiny nechápe obdiv čtenářů českých. Vždyť i posuzovatel k českým kulturním hodnotám tak vlídný jako Maryan (!) Zdiechowski usoudil, že Mácha je dnes přeceňován [...] Je to dojem, který se u cizince dostaví nezbytně, neboť nemá sluch, nemá notový klíč pro tuto jedinečnou hudbu (Eisner 1956, s. 120–121).

Zmíněnou jedinečnou hudbu analyzoval se systematickou důsledností Jan Mukařovský (Mukařovský 1948, s. 7–202). K jeho zevrubné a monumentální analýze zvukosledné, sémantické, motivické jako by nebylo možno více dodat. Lze se však ponořit ještě hlouběji do Máchovy práce s jazykem – to není konstatování „mělkosti“ rozboru J. Mukařovského, to je svědectví téměř nevyčerpatelné máchovské invence. Dovolím si připomenout dva příklady, o nichž jsem se podrobněji zmiňoval ve studii *Poznámky k interpretaci Máchova »Máje«* (Viktora 2003, s. 239–244). Stěží se najde taková ukázka dokonalého průniku významových a formálních prvků jako u Máchy.

Pro tklivou, nikoli tragickou atmosféru expozice prvního zpěvu *Máje* je charakteristická absolutní převaha použití minulého času. Ten významově vyjadřuje něco minulého, byvšího, nenávratného, ale současně již nevyvratitelného. Nejvíce frekventované je v této části sub-

stantivum láska a spolu s ní konotační významy souvisící s představou lásky – slavík, hrdlička, růže, milenci, břeh objímající jezero, sblížování a splývání krajinných motivů (stromy se vinou ke stromům, dvory jdou k sobě blíž a blíž...). Pro minulý čas jsou charakteristické slabiky **al**, **la**. Slabika **la** je však charakteristická i pro substantivum *láska*. Představy prožitku lásky i jejich konotace jsou spojeny minulostí – jsou nevratné. A dále – charakteristická koncovka minulého času prolíná do dalších slov – *slavík*, *hlas*, *blankytný*, *hladký*, *vzplátnout*, *stálá*, *dálka*, *hladina*, *žal*, *pláč*... Zdůrazňovaná představa lásky se tak zvukově promítá do významových okruhů řady slov, prolíná světem a ve spojení s charakteristickými slabikami minulého času získává elegický nádech pomíjivosti, nenávratnosti, konce. Do druhého zpěvu ve vertikalizovaném prostoru významově proniká představa poklesu, pádu. Pád evokuje pocit nekonečna podobně jako Vilémovy vize o nekonečnu po onom hrozném „pak“. Představa pádu a nekonečné hloubky jsou modelovány prostorem vesmíru (věčně padající hvězda), noci (hluboká noc). Ale představou pádu je modelován i prostor žaláře („hluboko u věži“, padající kapka měřící čas, polozhroutený Vilém, sklánějící se žalářník). Pád je spojen i s oblastí morální (zvadlá růže, zvadlý amarant – padlá dívka), s oblastí reflexivní (hluboké myšlenky, srdce topící se v citech). V české literatuře lze jen výjimečně nalézt takovou kompaktnost formálních a obsahových komponentů.

To bylo připomenutí vrcholného Máchova díla. Jak se z tohoto hlediska jeví jeho raná tvorba, německy psané básně? Výrazné zárodky jsou patrné na básni *Poustevník*. Předpokládá se, že s němčinou jako básnickým jazykem pracoval Mácha především v letech 1829–1830 s menším přesahem do roku 1833. Nelze v ní hledat hloubku reflexí ani sugestivní prostorové scenerie, ani dokonalou hláskovou instrumentaci prolínající s významovými konsekvencemi. Přesto udivuje, jak se v Máchově němčině objevují výrazné náznaky zmíněných postupů. Báseň *Poustevník* se skládá z pěti nestejně rozsáhlých částí. Expozici, jejíž scenerie – temná průrva (*die dunkle Klüft*), chmurný svit měsíce (*des Mondes düsterm Scheine*), temně zvučící hlas výra

(*dumpf der Uhu ruft*), nízký kříž z šedého kamene tyčící se ve strašlivé osamělosti (*ein Kreuz aus grauem Steine, niedrig nur gebaut, steht es schaurig*), malá, nízká chýše pokrytá slamou (*niedrig nur und klein, eine strohbedeckte Hütte*) – působí tísnivě, téměř úděsně, instrumentuje Mácha temnými samohláskami **u, ü**, dvojháskami **eu, au**, dlouhým **o**, jež nabývá temný timbre.

Pro zajímavost – podobně jako je nepřeložitelná Máchova čeština, lze totéž konstatovat o němčině *Poustevníka*. Část Máchovy první strofy:

Wo im Tal im grünen Haine
aus der dunkeln Kluft
bei des Mondes düstern Scheine
dumpf der Uhu ruft,
steht ein Kreuz aus grauem Steine,
(Mácha 1997, s. 222)

Překlad Pavla Eisnera:

V háji, kde jen žaluplný
Stůně sejčkův hlas(,)
Z rokle, když se plné Lůny
Prostře mutný jas,
Kříž tam kamenný a šedý
Z země vyniká,
(Mácha 1997, s. 134)

I když se překladatel přizpůsoboval Máchově dikci a hledal varianty slov se samohláskou **u** (*žaluplný, stůně, Lůna, sejčkův, mutný*), nedala se vystihnout sugesce temného, vážného či děsivého tónu Máchova. Například jen jeho verš „dumpf der Uhu ruft“ – „stůně sejčkův hlas“ ztrácí v překladu svůj temný valér. Podobně je tomu při porovnání substantiv *Kreuz – kříž*, kde v češtině vokál **í** přímo zajásá.

Scénérie i hlásková instrumentace se mění, když na scénu vstupuje poustevník. Začne převládat jasnější samohláska **e** a ve fascinující dokonalosti prolínají významově i zvukově blízka slova obsahující slabiku **er**. Především se opakuje zájmeno **er** (*on*), dále **Eremit** (*poustevník*), **Herr** (*Pán – Bůh*), **Herz** (*srdce*), za pozornost stojí i blízkost

slabik **her**, ale jsou tu i další slova se slabikou **er**. Třetí část – poustevníková touha po věčném klidu – se v rozmluvě s Bohem projasňuje převahou vysokých a jasných samohlásek **i, ie** s frekventovanými slovy *ich* (*já*), *mich* (*mně*), *dir* (*tobě*), *hier* (*zde*). Poustevníkův skon se vrací samohláscí **e** a závěr se opět noří do hloubi úvodních tónů s vokály **u, ü** (Viktora 2009, s. 209–220).

Báseň *Poustevník* má v Máchově německé tvorbě výjimečné postavení. Existují její dvě varianty, v první motivy cypřišů míří k jihu, břečťan, jímž poustevník denně věncí kříž, připomíná preromantickou zdobnost. V básni lze hledat širší souvislosti s Máchovým *Svatým Ivanem*, který sice má své tematické předchůdce ve Fridrichu Bridelovi, Františku Alexandru Rokosovi a Karlu Sudimíru Šnajdrovi, ovšem máchovské zpracování tématu je naprosto originální. Rovněž zmíněná hlásková instrumentace nemá v ostatních německých básních Máchových období.

V ostatních německy psaných básních tak výrazné postupy nejsou patrné. Přesto v nich lze konstatovat jistou tendenci. Tam, kde Mácha upřel pohled na exteriér, sice nedospěl ke členění prostoru do hloubky, k jeho vertikalizaci, barevnosti. Charakterizoval jej zato zvukově, jednoduchou hláskovou instrumentací. Využíval k tomu protikladu timbru jasných a temných samohlásek (**e, i – o, u**) a jejich varianty bohatší v němčině.

V básni *Procítající den* (*Der erwachende Tag*) se z mizících nočních mlh nezadržitelně prodírá slunce, ozařuje hory, mohutně mu sekunduje ptačí sbor. Příroda plesá. Instrumentace vybírá jasné, zvukové samohlásky **e, [é], i, ie**, dvouhlásku **ei**. Temné **u, ü** jednoznačně ustupují. S hláskovou instrumentací názvu korespondují frekventované slabiky **ne-, -en, -ent, -end, -er**. Souhláska **n** vytváří v některých verších i jistou zvukoslednou řadu.

Die Nebel der Nacht nun schnell entschweben
und die Sterne weichen.
Aurora bringt uns ein neues leben,
und auf strahlend reichen
prächtig schimmernden Wogen
kömmt Phöbus angezogen.

[...]

Von der Sonne die Berge erglänzen.
die Sänger erwachen,
und die heimischen Bäume umkrnzen.
Die Naturen lachen
dem Menschen froh entgegen
des Unnennbaren Segen.¹

Proti tomu v bsn *Sklesla noc* (*Nacht wird es und dunkle Nebel wallen*) klesá noc s přkrovem mlh, dopad na hřbitov. Dutě zaznívá ozvěna houkání vra. Zvoj mlh se protrhv, ožívj přizraky, za reje mraků na obloze a žalostného svistu větrů se dvj do tance. Ten zrychluje sv tempo do hrůzného vru, ař úderem jedné hodiny s půlnoci vře utichá, jen temn dlky vzdychnou ozvěnou. V první strofě je vyrovnan poměr temných a jasných samohlásek. Pozice temných vokálů v prvních slabikách zvyšuje sugesci jejich timbru. V dalřích strofách nabvj převahu jasn samohlásky, vrazn doprovázejí dynamiku reje větru a přizraků. Odbj první hodina nového dne, vrací se klid a doména temných samohlásek

Nacht wird es, und dunkle Nebel wallen,
ber jenes Kirchofs schauriges Tal,

¹ Překlad P. Eisnera (1956, s. 160):

Noční mlhy teď pryč se řítí
A hvězdy blednou.
Jitřena nese nám nov žítí
A nad zř nedohlednou
Vln rozřatch růřožhavě
Jasoň vozataj jede v slvě.
...
Sluncem se hory třpt.
Zpěvci se bud ze sna
A kladou kol rodnch stromů kvt.
Přroda nese plesn
Člověku na potkn
Jeho, jenř jmna nem, pořehnn.
(německé text Mcha 1997, s. 239)

dumpf hört man des Uhu Ruf erschallen,
dumpfer tnet er im Widerhall.
Und in schaurigen Gestalten jagen
Wolken an des Himmels schwarzer Bahn
und der Erde bleiche Geister ragen,
starrend bis zu diesen noch hinan.
Man erblicket durch den Nebel Schleier
matt erleuchtet, wie im Schwefelglanz(.)
Drohnde, todesbleiche Ungeheur,
sich versammelnd zu dem Schattentanz.
Jetzt erhebt sich mit allen Schauern
diese drohnde, bleiche Geisterschar,
Winde heulen wie das klagend Trauern
einer Braut an des Geliebten Bahr'!²

Obvyklejřím jevem v bsnch je zvukosled. Setkme se s jeho četnmi nznaky a typy, ovřem takě s mnoha nepravidelnostmi. Jde o zležitost formln, zdobnou:

² Překlad P. Eisnera (1956, s. 157):

Sklesla noc a temn mlha se vl
Nad hřbitova pustopust dol,
Dutě stůně sejčkův hlas ze skly,
Dutě ozvnou zaznív kol.
Strařlivmi postavami temně
Mraky let v černém prostoru,
Zdola duchov ubledl země
Čněj ztuhle k nim ař nahoru.
Rouřkou mlh teď bledě prokmitv
V světle sinavém jak sirn svt
Přstrachů zbor plouřivch a vstv
V stnov kolkolem rej a kmit.
Uř se zved, ledn řře chvėn,
Duchů dav a splt do vėnce,
Větry vyj jako řalostnėn
Mlky u mrtvolu milence.
(německé text Mcha 1997, s. 250)

Lange lebt er hier so, lange,
lange strebt er zu vergessen
(Der Eremit)³

in tiefer Ruhe feiert die Natur.
(inverze, Elegie)⁴

... silbern rings die stille Flur.
die durch den Wald den ganzen Tag gesungen;
dort um den Berg; der hebt sein Haupt ...
Hier sitze ich in deinen ... Hallen
ergötzte sich in dir beim vollen Becherklang

[Nimmermehr erneut] die Zeit sich wieder! Nimmer kehrt
zurück,

So war es einst in deiner Berge Kreisen,
die durch den Wald den ganzen Tag gesungen;

Na zvukosledu je založena celá báseň:

Sie trauern; — denn des Ewigen einz'ger Sohn
Er schläft im Grabe, welcher die Menschen schuf,

³ (Mácha 1997, s. 223). Překlad P. Eisnera:

Dlouho žil tam po čas dlouhý,
...
Dlouho chtěl on zapomenout.
(Eisner 1956, s. 135)

⁴ (Mácha 1997, s. 241, 242). Překlad P. Eisnera:

příroda dřímá v míru hlubokém;
stříbří se vůkol utichlá zem;
co hájí stinnými své písňě pěli;
tam na pahorku, který ční tak bled;
Zde dlím v tvých síních;
Zasedli k pohárům a v číši třesk;

[Nikdy nevrátí se zas] ten čas! Ach, nevrátí se;
Tak bylo druhdy v hor tvých čarokruhu
(Eisner 1956, s. 165, 166)

und den die Menschen töteten, welcher an
dem dritten Tage von den Toten
wieder erstehen wird, schläft im Grabe.
Er schläft im Grabe, welcher am Jüngsten Tag,
In jenem strengen, schrecklichen Weltgericht
die Menschen alle vor des Richters
Stühle versammeln wird, schläft im Grabe.
(Der Freitag in der Karwoche)⁵

durch die dunkeln Tannenwipfel
(násloví, znělá a neznělá souhláska)

... er spricht die stillen Worte
(Die Kühle Nacht ihr sternenlos gewand)⁶

Konečně lze sporadicky nalézt i verše organizované podle principu aliterací. V německé poezii má hluboké kořeny takzvaný *Stabreim* (*hláskový rým*), kdy plně významová slova (podstatná jména, slovesa, popřípadě přídavná jména, řidčeji číslovky) jsou k sobě vázána aliterací. V Máchově užití se již samozřejmě ztrácí původní smysl tohoto rýmu – monumentalita, výjimečnost, osudovost:

⁵ (Mácha 1997, s. 245). Překlad P. Eisnera:

Ach, truchlí; — Jediného Syn a jediný
Spí v hrobě On, jenž stvořil jest člověka;
A ježž pak lidé zabili, On, jenž třetí
Až přijde den, zas živ nám z lůna smrti
Povstane vzkříšen, On spí teď v hrobě
Spí v hrobě On, jenž všechny nás v soudný den,
Až bude přísný, strašlivý světa soud,
Lid všecken před soudcovým stolecem
Shromáždí, dřímá teď ve svém hrobě.
(Eisner 1956, s. 172, 173)

⁶ (Mácha 1997, s. 243). Překlad P. Eisnera:

Ve vrcholcích tmavých jedlí
... odhovoří jemu tíše.
(Eisner 1956, s. 172, 173)

führt mich an der **S**chwermut **S**chauerschlünde,
(Mein Wunsch)

Dort wo verschlungen **D**orn und **D**isteln trauern,
(Elegie)

und er spricht die stillen Worte:
(Die Kühle Nacht hat ihr sternenlos gewand)⁷

Dosavadní závěry o průpravné Máchově tvorbě v němčině si platnost podržují. Básník pronikal do tajů, zákonitostí nebo praxe tvorby, reagoval také na inspiraci německou poezií. Za vrchol této tvorby bych považoval *Poustevníka*. Ten především dokazuje, že Máchovy básnické počátky byly snad obdobím učednickým, ale v práci s jazykem dovedly objevovat jeho estetickou hodnotu a dovedly ji nalézt i v němčině. Ještě jedna poznámka: Zabýval již se někdo otázkou, zda osobnosti, jako jsou George Gordon Noël Byron nebo Adam Mickiewicz, pracovaly podobně s angličtinou či polštinou nebo zda někdo z romantických básníků tak pracoval se svým mateřským jazykem?

Literatura

- Eisner P., 1956, *Okusy Ignaze Máchy*. Praha: Československý spisovatel.
Mácha K. H., 1997, *Básně*. Praha: Český spisovatel.
Mukařovský J., 1948, *Kapitoly z české poetiky*. 3. Praha: Svoboda.
Viktora V. 2009, *Das Gedicht »Der Eremit« von Karel Hynek Mácha*. In *Historia vero testis temporum*. Wien: Praesens Verlag.
Viktora V., 2003, *K pramenům národní literatury*. Plzeň: Fraus.

⁷ (Mácha 1997, s. 242, 234, 243). Překlad P. Eisnera:

k jícům vedouc mě citů žalonosných;

Kde trn se splítá, bodlák sklání hlavu
(Eisner 1956, s. 48, 166, 173)

Na první dva případy upozornil Pavel Eisner. Další případ Stabreimu – odhovoří jemu tíše (Eisner 1956, s. 173).

Summary

Karel Hynek Mácha (1810–1836) became famous as an outstanding romantic poetic personality in reflections and description. He managed Czech poetic sound perfectly. These abilities also started to appear at the beginning of his poetic production written in German. The poem *Poustevník* is considered the top of that. Not only this poem but also the others use euphonic means of German masterfully and with the emphasis on their aesthetic function and meaning.